

מדעי החברה – ישראל

- [ראשי](#)
- [אודות אתר מדעי החברה – ישראל](#)
- [על רשימת הדיור של מדעי החברה-ישראל](#)
- [RSS](#)

Search...

על התעסקות הממשלתית בעידוד מצוינות באקדמיה / עודד גולדרייך

ספטמבר, 2010 מאת [המערכת](#) 26

פורסם במדור [טורי דעה](#), [פיצ'ר](#)

הערה: העמדות המובעות בטורי הדיעה הן על אחריות כותב הטור בלבד ואינן משקפות בהכרח את עמדת מערכת האתר.

מאמר זה נכתב על רקע דיבורים חוזרים ונשנים של גורמי ממשל שונים על הצורך לעודד את המצוינות האקדמית. כפי שאסביר, דיבורים אלו נראים לי כדמעות תנין, שהרי המחנך התקציבי שכפתה הממשלה על האקדמיה בעשור האחרון הוא המקור לרוב בעיותיה ובפרט להתדרדרות באיכות המחקר וההוראה בתקופה זאת. אבל אתחיל בהסבר מדוע, לדעתי, אין הממשלה צריכה או מסוגלת לעסוק בזיהוי פסגות מצוינות ובעידודם. מוטב לה, לממשלה, להתרכז בהקצאת המשאבים (הנחוצים לכלל המערכת האקדמית, ולהניח לדינאמיקה הפנימית של המערכת לעודד מצוינות (ובפרט לאפשר אותה).

מאמר זה מבוסס על שני מאמרים קודמים שפורסמו – האחד, בכתב העת "[חברה](#)" (גיליון 37, ספטמבר 2008) והאחר, [באתר "הפורום להגנת ההשכלה הציבורית"](#) (יולי 2010). במאמרים אלו חשפתי את הכזב שבהתעסקות הסרק ב"עידוד מצוינות" של מערכת ההשכלה הגבוהה, כפי שבאה לידי ביטוי בדו"ח שוחט ובתוכנית הממשלתית החדשה להקמת "מרכזי מצוינות", בהתאמה. כמו כן, ראוי לציין שלדעתי ניתוח דומה לזה המובא כאן תקף גם לגבי שירותים ציבוריים אחרים.

מדוע אין מקום לעיסוק חיצוני ב"עידוד המצוינות" של האקדמיה

הקושי המהותי בהערכת איכות של מחקר והוראה אקדמית הוא נושא לדיון נפרד. ארמוז רק שהדרך היחידה להעריך איכות של מחקר אקדמי היא להסתמך על הערכת מומחים בתחום המחקר, שמומחיותם אינה נופלת ממומחיות החוקרים שחברו את המחקר שאותו מבקשים להעריך. כל ניסיון להשתמש בפרוצדורה שאינה מבוססת על הערכת מומחים כאלו, חוטאת בפשטנות ובהחמצת העיקר שבפעילות המחקר. בפרט, הדברים אמורים ביחס להסתמכות על סטטיסטיקות שונות ומשונות שאופן חישובן אינו ידוע בכלל למשתמשים ואשר חסרות כל הצדקה רציונאלית (מלבד קלות השימוש בהן). דברים דומים תקפים גם לגבי איכות ההוראה האקדמית.

במאמר זה אתעלם מן הקושי המהותי הנ"ל, אשר מוחרף שבעתיים כאשר הגוף המבקש להעריך את האיכות האקדמית אינו אקדמי בעצמו, ולפיכך הנגישות שלו למומחים הרלוונטיים היא מוגבלת ביותר (במידה והיא בכלל קיימת). השאלה שתעסיק אותי היא איזו תועלת יכולה לצמוח מזיהוי פסגות האיכות שבמערכת האקדמית ומעידודן התקציבי על חשבון שאר המערכת. התשובה שלי היא שהתועלת השולית של העידוד הזה קטנה, בעוד שהנזק מהזנחת כלל המערכת עצום. אם העידוד התקציבי (של פסגות איכות) מתבצע לאחר שכלל המערכת זכתה לתקצוב מספק, ניחא, אבל אם העידוד התקציבי של הפסגה מתבצע במקום תקצוב מספק של כלל המערכת (שלא לומר מחנך תקציבי שלה) הרי שמדובר בנזק משמעותי, כפי שינומק להלן.

לטענתי, שיפור האיכות של מערכת ההשכלה הגבוהה לא יושג על ידי התעסקות בזיהוי הרכיבים שאיכותם טובה יותר באופן יחסי ובעידודם על חשבון הזנחת שאר המערכת. בעיקר במצב הנוכחי של מחנך תקציבי של המערכת, יש להתמקד בשיפור האיכות שבבסיס המערכת, אשר הייתה מטרה להזנחה נפשעת למעלה מעשור, ולא בניסיון לעודד את הפסגה. הפסגה תסתדר בדרך כלל ללא קשר למדיניות הממסדית. לעומת זאת, על המדיניות הממסדית להתמקד בשיפור הבסיס משני טעמים מרכזיים:

1. משום שבסיס הפירמידה מהווה את רוב מערכת ההשכלה הגבוהה והוא שאחראי לרוב הפעילות של ההוראה והמחקר בה. לפיכך, איכות הבסיס היא שקובעת את איכות רוב הפעילות.
2. משום שפסגת הפירמידה מסתמכת באופן מהותי על בסיס הפירמידה, הן במחקר והן בהוראה. חשוב לציין שאת ההישגים יוצאי הדופן אי אפשר ואין צורך לעודד באופן ממוקד – הם צומחים, ומופיעים בדרך כלל במפתיע, מתוך הבסיס של המערכת, וככל שהבסיס טוב יותר, כן רבים יותר הסיכויים לצמיחתם.

לפיכך, ממסד נאור ובבון צריך לשאוף לשפר את האיכות המוחלטת של המערכת על כל מרכיביה, ולא להתרכז בעידוד מצוינות יחסית של יחידים. ושוב, דברים דומים תקפים לגבי מערכות ציבוריות אחרות כגון מערכת החינוך בכללותה, מערכת הבריאות, מערכת הרווחה, וכו'. אם כן, בהשכלה הגבוהה כמו גם בשירותים ציבוריים אחרים, ההתמקדות בפסגת המערכת תוך הזנחת הבסיס שלה ועל חשבוננו, הינה איוולת.

עניין נוסף שיש לתת עליו את הדעת הוא שלא קיים פער איכותי משמעותי בין קבוצת החוקרים הנמצאת מעל הרף שהוגדר לצורך עידוד לבין קבוצת החוקרים אשר ממוקמת קצת מתחת לרף זה. לפיכך עידוד של הראשונים תוך הזנחה של האחרונים יוצר פער משמעותי בהתייחסות לפרטים אשר אין ביניהם הבדל משמעותי. אמנם, לפעמים אין ברירה אלא להקצות משאבים (לדוגמה, משרות תקניות) על פי רף חד שסובל מאותה בעיה, אבל דבר זה נעשה מתוך חוסר ברירה, ואילו במקרה הנדון מדובר בייצור מצב מלאכותי של בחירה שאינו מחויב מבחינה אובייקטיבית ואינו מקדם שום מטרה לגיטימית.

עניין אחרון שראוי לאזכור הוא שהדחף המניע של כמעט כל החוקרים הוא העיסוק המדעי עצמו. מה שנחוץ להם, בניסיונם. הסיזיפי להגיע להישגים בתחומם, הוא תנאים סבירים לקיום ולמחקר ולא "צ'ופרים" בלתי סדירים, שלא ניתן "לבנות" עליהם.

מדוע מתעסקת הממשלה ב"עידוד המצוינות" של האקדמיה

הניתוח שהובא לעיל מעלה את השאלה הבאה: בהנחה שמדיניות "עידוד המצוינות" חסרה כל הצדקה רציונאלית, מדוע דבקים בה גורמי הממשל השונים? תשובתי הינה שההתעסקות ב"עידוד מצוינות" היא מסך עשן ו/או תרגיל ביחסי ציבור. מדובר ביצירה של מצג שווא של טיפול בבעיות האקדמיה הישראלית מבלי להקצות את המשאבים הנדרשים לכך ותוך קידום של אג'נדות פוליטיות אחרות שאין להן דבר עם טובת האקדמיה הישראלית.

שורש המשבר הנוכחי במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל נעוץ במחנק התקציבי שבו היא נתונה זה כעשר שנים, מחנק שמקורו במדיניות הממשלה בתקופה זו. המוסדות להשכלה גבוהה הגיבו למחנק בשורה של צעדי ייאוש מזיקים. החמור בהם הוא צמצום דרסטי של גיוס חברי סגל חדשים, דבר שמסכן את חיוניות המערכת (התלויה בתמהיל מאוזן של דורות של חוקרים ומרצים), מדרדר את היחס בין מספר חברי הסגל ומספר הסטודנטים, ומאלץ חוקרים צעירים ומוכשרים לחפש את עתידם מחוץ (למדינה (או מחוץ למקצועם).

את המשבר במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל ניתן לסיים בפשטות על ידי ביטול מקורו: על ידי החזרה מיידית של התקציבים שנגרעו מן המערכת בעשור הנוכחי והגדלת התקצוב באופן המותאם לגידול במספר הסטודנטים ולגידול בעלויות המחקר וההוראה. על התקצוב המתוקן לאפשר הגדלה משמעותית של מספר חברי הסגל, וזאת על מנת להגיע ליחס סביר בין מספר חברי הסגל ומספר הסטודנטים.

במקום לבצע את המתבקש והמובן מאליו, נוקטת הממשלה, בהובלת משרד האוצר, בשורה של תרגילי השהיה, תוך יצירת מסכי עשן שאחד מהם מכונה "עידוד מצוינות". במאמרים שפרסמתי בכתב העת "חברה" (גיליון 37, ספטמבר 2008) ובאתר "הפורום להגנת ההשכלה הציבורית" (יולי 2010) חשפתי את הכזב שבהתעסקות הסרן ב"עידוד מצוינות" של מערכת ההשכלה הגבוהה, כפי שבה לידי ביטוי בדו"ח שוחט ובתוכנית הממשלתית החדשה להקמת "מרכזי מצוינות", בהתאמה. להלן תקציר הדברים.

דו"ח שוחט מלא בהצעות למנגנונים לזיהוי ו"תגמול/עידוד" הפסגה. הדוגמאות כוללות מענק ייחודי לזוכי פרס נובל ודומיו – דבר מגוחך על פניו, מענק קליטה ל-5% מחברי הסגל הצעירים החדשים, מענק ייחודי ל-2% מהפרופסורים המלאים, מענקי הצטיינות ל-5% עד 10% מהסגל האקדמי הבכיר, מענק מחייה ל-12% מהדוקטורנטים, גמול תומך איכות ל-10% מהסגל וכיוצא באלה. הצעות אלו מתמקדות בפסגת המערכת ומזניחות את בסיסה, המהווה את רוב המערכת, והזנחה זאת מדרדרת את איכות המערכת כולה. בפרט, אין בדו"ח שום התייחסות לאופן שבו יקלטו 95% מחברי הסגל הצעירים החדשים, לאפשרויות המחיה של 88% מהדוקטורנטים, ולתנאי המחקר וההוראה של 90% עד 95% מהסגל האקדמי הבכיר.

הקמת "מרכזי מצוינות": כאן מדובר בהקמה של מספר קטן של "בועות מחקר" במספר מצומצם ביותר של תחומי מדע נבחרים, שיזכו להזרמת תקציבים ייעודיים, תוך שהמחנק התקציבי בשאר המערכת נותר על כנו. יתר על כן, המצוקה בתחומים הבלתי נבחרים אפילו תוחרף משום שהתוכנית מתנה את ההקצבה הממשלתית בהקצבה מקבילה של כספים מתוך התקציב הקיים של המערכת האקדמית לטובת אותם מרכזים (שלא היו מוקמים, ודאי שלא בהיקף התקצוב המוצע, מתוך שיקולים ענייניים). תוכנית זאת יוצרת למעשה ריבוד נוסף בתוך מערכת ההשכלה הגבוהה, ולא תתרם מאומה לפתרון המשבר העמוק בו נתונה המערכת, כל זאת תוך יצירת מצג שווא של ניסיון לשפר את איכות המחקר האקדמי.

את התקפות הכללית של הניתוח הנ"ל קל לראות כאשר חושפים את האינטרסים המסתתרים מאחורי מסך העשן של "עידוד המצוינות" – האינטרסים של האליטה הכלכלית: אלו מכתובים צמצום ההוצאה הציבורית ושבירת העבודה המאורגנת. כתרגיל חשבונאי פשוט, שימו לב שהעלאת שכר של 25% ה"מוענקת" לקבוצה של 10% מן העובדים ("המצטיינים") תוך שחיקה של 5% בשכר שאר העובדים מורידה את עלויות השכר בשיעור כולל של 2.5% לערך. למותר לציין שמדיניות "דיפרנציאציה" שכזאת תפגום בסולידאריות של העובדים ותכרסם במעמדו של הארגון היציג שלהם.

סיכום

הממשלה מנסה להסיט את הדיון מהנושא העיקרי – הצורך המידי לבטל את המחנק התקציבי בו נתונה מערכת ההשכלה

הגבוהה בישראל ולהגדיל את התקצוב הממשלתי באופן ההולם את הגידול בצרכים – אל הנושא המשני יחסית של אופן חלוקת המשאבים בתוך המערכת עצמה. הדיון הציבורי ראוי שייסוב על כמות המשאבים המוקצים למערכת ההשכלה הגבוהה ביחס לחשיבותה. החלוקה הפנימית של המשאבים ראוי שתידון ותקבע במערכת עצמה ולא על ידי גורמים חיצוניים ולא מקצועיים.

באשר לחלוקה הפנימית של המשאבים, הרי שגם בהקשר של מערכת ההשכלה הגבוהה, החלוקה הנכונה נוטה להיות קרובה לשוויונית (בשקלול הצרכים היחסיים השונים של הרכיבים השונים). **חלוקה שוויונית מטיבה עם רוב המערכת, אשר אחראית לרוב הפעילות. חלוקה שוויונית גם משרתת באופן הטוב ביותר את החלקים המצטיינים ביותר של המערכת.** מנגנונים ל"עידוד מצוינות" לא ישפרו את רמת ההישגים הגבוהים ביותר במערכת וודאי שלא את הרמה הממוצעת של ההישגים. "במערכת, אלא יגרעו מאיכותה הכוללת של המערכת בכסות של הבלטה יחצ"נית של קומץ "מצטיינים".

"הכותב הוא פרופסור למתמטיקה ומדעי המחשב במכון וייצמן למדע, וחבר "הפורום להגנת ההשכלה הציבורית

« [גל לוי ומוחמד מסלחה / Yaffa: a school of their choice? פרסום חדש](#) »

"תגובה אחת לרשומה "על ההתעסקות הממשלתית בעידוד מצוינות באקדמיה / עודד גולדרייך

1. [ביום 27 ספט' 2010 בשעה 03:13 אורן ברק](#)

שלום לכולם/ן,

תודה לעודד עבור מאמרו מאיר-העיניים. זה זמן רב אני משוכנע שה"מצוינות" אינה אלא סיסמה ריקה מתוכן. היה אפשר להתעלם משיח ה"מצוינות" הזה זה אלמלא שימש כלי מועדף כדי למרר את חיינו, מבחוץ אך לצערי גם מבפנים. וכך, נתונים אנו, החוקרים, בין הפטיש "הציוני", מזה, והסדן ה"מצויני", מזה ובינתיים האקדמיה שלנו שוקעת לה ואין מציל.

חג שמח,
אורן ברק

[טראקבקים](#) | [רסס תגובות](#)

להגיב

(שם חובה)

(כתובת דוא"ל חובה)

אתר

• אודות

רשת מדעי החברה-ישראל כוללת אתר אינטרנט ורשימת תפוצה בדוא"ל המיועדים לאפשר קשר יעיל ואמיץ בין סגל אקדמי, סגל מינהלי ותלמידי מחקר במדעי החברה בארץ. הרשת הוקמה בפברואר 2008 על-ידי פרופ' דוד לוי-פאור מהמחלקה למדע המדינה ובית הספר למדיניות ציבורית ע"ש פדרמן באוניברסיטה העברית, המשמש גם כעורך רשימת הדיור, יחד עם ד"ר ארז כהן.

ליצירת קשר

- [לפרסום טקסטים באתר או פניות אחרות בנושא האתר, כתבו **לדובי קננגיסר**](#)
- [להרשמה לקבלת עדכונים בדוא"ל, **לחץ כאן**](#)
- [כדי להצטרף לרשימת התפוצה או להיגרע ממנה, או בכל פניה אחרת בנושא רשימת התפוצה, פנו **לפרופ' דוד לוי-פאור**](#)
- [לחצו כאן](#), (כדי לשלוח הודעה לחברי הרשת (לחברים רשומים בלבד)

• פרטים נוספים

- [אודות אתר מדעי החברה – ישראל](#)
- [על רשימת הדיוור של מדעי החברה-ישראל](#)
- [מדיניות הפרסום ברשימת הדיוור](#)
- [התאגדויות מקצועיות במדעי החברה בישראל](#)
- [רשת הקשר של הדוקטורנטים למדעי החברה בישראל](#)

• מדורים

- [מאמרים חדשים של חברי הרשת](#)
- [ספרים חדשים של חברי הרשת](#)
- [כתבי עת: גליונות חדשים](#)
- [פרסים, מענקים ומלגות](#)
- [כנסים חדשים](#)
- [טורי דעה](#)
- [קולות קוראים](#)
- [לזכר חברינו](#)
- [ספרי החודש](#)
- [הודעות החודש](#)
- [כנס החודש](#)
- [משרות מחקר והוראה אקדמיות](#)
- [פיצ'ר](#)

• תחומים

- [אנתרופולוגיה](#) [דמוגרפיה](#) [היסטוריה](#) [חינוך](#) [יחסים בינלאומיים](#) [כלכלה](#) [מדיניות ציבורית](#) [מדע המדינה](#) [מדעי החברה](#) [כללי](#) [מנהל עסקים](#) [משפטים](#) [מתודולוגיה](#) [סוציולוגיה](#)
[עבודה סוציאלית](#) [פסיכולוגיה](#) [קרמינולוגיה](#) [תקשורת](#) [תרבות](#)

• אגודות מקצועיות במדעי החברה

- [אגודה ישראלית לחקר יחסי עבודה](#)
- [האגודה ללימודי ישראל](#)
- [האגודה האנתרופולוגית הישראלית](#)
- [האגודה הגיאוגרפית הישראלית](#)
- [האגודה הישראלית למשפט פרטי](#)
- [האגודה הישראלית למשפט העבודה ולבטחון סוציאלי](#)
- [האגודה הישראלית למשפט וחברה](#)
- [האגודה הישראלית למשפט וכלכלה](#)
- [האגודה הישראלית למדע המדינה](#)
- [האגודה הישראלית לסוציולוגיה](#)
- [האגודה הישראלית לתקשורת](#)
- [האגודה הישראלית ללימודים פמיניסטיים ולחקר המגדר](#)
- [האגודה הישראלית לחקר האינטגרציה האירופאית](#)
- [האגודה הישראלית לגרונטולוגיה](#)
- [האגודה הישראלית להיסטוריה ופילוסופיה של המדע](#)
- [האגודה הישראלית לכלכלה](#)
- [העמותה למשפט ציבורי בישראל](#)
- [העמותה הישראלית ללימודים בינלאומיים](#)
- [הפורום לחקר המדיניות החברתית בישראל](#)

- [החברה הישראלית להיסטוריה של הרפואה](#)

• אתרים אישיים

- [eKarine](#)
- [Think Macro](#)
- [מתודה](#)
- [אזי לב-און](#)
- [אורית גלילי-צוקר](#)
- [!לא שומעים](#)
- [ללא אליבי](#)
- [להפריך את השממה](#)
- [ביני לביני](#)

2010 © ישראל – מדעי החברה – All Rights Reserved.

design.DavidGarlitz.com

ט